

Jegyzetek a nevelés és a demokrácia néhány összefüggéséről

A cím, illetőleg a témakör számtalan kérdést tartalmaz. Olyan viszonyrendszert takar, melyben a különféle pedagógiai nézetek, metodikai eljárások éppúgy jelen vannak, mint a társadalomban fellelhető másságokból fakadó különbözőségek és eltérések. Ezért a kérdésekre adható válaszok nemcsak az összetevők számbavételét kívánják meg, hanem azok részletes és alapos elemzését, egymásra gyakorolt hatásainak árnyalásait is. Erre egy jegyzet keretében aligha vállalkozhatunk. Nem csupán azért, mert e viszonyrendszer alkotó elemeit külön is vizsgálni kellene, amely óhatatlanul az eltérésekre helyezné a hangsúlyt. Gátat emelnek a terjedelmi korlátok is. Ezért most csak — jelzésszerűen — e bonyolult viszonyrendszert összekötő és annak működését elősegítő, néhány általunk lényegesnek és aktuálisnak tartott feltételéről kívánunk gondolkodni.

A cserefolyamat

Amikor a kulturális életet a kereslet—kínálat, a piacgazdaság szemszögéből látjuk, akkor arra az álláspontra helyezkedünk, hogy meg kell akadályozni ezen a területen a kegyetlen piaci törvények és jelenségek érvényesülését. Az indokok közismertek, a félelmek jogosak. Látni kell, hogy a piacgazdaság törvényeinek és jelenségeinek rávetítése a kultúra piacára nem minden esetben helyénvaló és elfogadható.

Amennyiben viszont a művelődést és a nevelést bonyolult cserefolyamatnak tartjuk (csere kapcsán többnyire gazdasági tevékenységet értünk), akkor a nevelés a demokráciában — demokrácia a nevelésben témakör lényegét, magát a kulturális piacot ragadtuk meg. Pontosabban azt a viszonyt, amelynek során az eltérések, másságok létezhetnek és érvényre juthatnak. E szerkezetében összetett cserefolyamat nélkül, illetve hiányában aligha alakulhat ki az értékek, nézetek, álláspontok, információk vagy tapasztalatok (csupán néhányat említve) valódi terjedése, tisztességes feldolgozása, magának az újnak az alkotása, röviden, a tágan értelmezett művelődés társadalmiasulása. Tehát nem egyszerűen a viszony technológiájáról, esetleges kommunikációs modelljéről (mint csere) van szó, hanem olyan alapvető szemléletről, amely nem jelent egyebet, mint a nevelés és a demokrácia „szövetét”.

A szabadság

A fenti gondolatokból természetesen vetődik fel a szabadság problematikája, hiszen a cserefolyamat nélkülözhetetlen feltétele az információk szabad áramlása (ahogyan ez a helsinki egyezmény ún. „harmadik kosár” elnevezésével bekerült a köztudatba) és terjedése. Ez a problematika eddig jobbra a politikusok nyilatkozataiban és többnyire a nemzetek közötti kapcsolatokban került terítékre, pedig ez nem lehet csupán és kizárólagosan politikai téma. A pedagógiai gyakorlatban és a neveléstudományi kutatásokban a szabadság legalább olyan központi helyet foglal(t) el, mint a társadalomban. Hiszen arra a kérdésre igényel választ, hogy a pedagógus miként és miben avatkozhat be a gyermek vagy a felnőtt világába, a másik ember autonómiájába, legalább annyira lényeges volt mindig, mint a társadalomban „a szabadság, te szűlj nekem rendet” költői kíváncsiság megvalósulása.

A szabadság témakörében folyó pedagógiai viták ismertetése helyett — eltekintve

a széles skálán mozgó nevelői gyakorlat bemutatásától — csupán egy, ám lényegesnek tartott meghatározóról mégis említést szükséges tenni. El kell végre ismerni, hogy a cserefolyamatok kezdeményezésében, vezérlésében és befolyásolásában meghatározó és felelős szerep hárul a pedagógusra. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a viszony léte és működése alapvetően tőle függ. Mert sok múlik szakmai (elméleti-metodikai) tudásától és személyes tulajdonságaitól. A pedagógus az, aki nevelői munkájában testet ad (vagy nem ad) a szabadságnak.

A pedagógus személye

Ki a jó pedagógus? Milyen képességekkel, készségekkel, tulajdonságokkal — lehetne még folytatni a felsorolást — szükséges rendelkeznie egy nevelőnek, arról könyvtárnyi irodalom született. Most csupán a műveltségről mint alapvetőről és meghatározóról ejtünk néhány szót. Véleményünk szerint az tekinthető műveltnak, aki megszerzett tudását képes emberi, munkatársi — esetünkben — tanulókhöz, diákokhoz fűződő kapcsolatában megvalósítani. A pedagógus műveltsége, emberi minőségének jelzője a nevelőmunkájában jelenik meg.

A műveltséget és a kultúrát alig becsülő elmúlt évtizedek politikája az óvónőket, tanítókat, tanárokat és népművelőket kritikus helyzetbe taszította. Szakmai előmenetelük, megbecsülésük elsősorban ideológikus elkötelezettségüktől (legyen az valódi vagy látszólagos) függött, anyagi helyzetükön csak különféle — többnyire a nevelőmunkától távol eső, idegen — túlmunkák vállalásával voltak képesek valamit javítani. A pedagógusok művelődése nemcsak háttérbe szorult, de kialakult egy abszurdítás is. Kevés tantestületben és tanszéken illett a látott tárlatról, filmről, színházi előadásról, meghallgatott hangversenyről, olvasott könyvről vagy folyóiratcikkekről beszélgetést kezdeményezni. Sajnos, hasonló helyzet volt tapasztalható az évfolyamok (diákok) és számos pedagógus kapcsolatában is. A zárkózottság okai között előkelő helyet foglalt el a tanárok kultúrájától történő elzártsága (esetükben ugyanis egészen más gyakoriságú és intenzitású kulturális igénykielégítésnek kell jelentkeznie, mint egyéb foglalkozásúak esetében) és művelődési élménynélkülisége is.

Nyíltság és nyitottság

A nyíltságra és nyitottságra nevelő tanár munkája és a demokratikus viszonyok kialakulása szorosabban összefügg egymással, mint azt sokan hiszik.

Az apadó műveltségből származó kérdéstelenség és választalanság következtében nem alakulhat ki sem építő eszmecsere, sem tisztázó vita. Nem indukálódhatnak értékekre, élményekre, ismeretekre szabadon szerveződő cserefolyamatok. Nyíltság és nyitottság hiányában a nevelés szakismeretek átadására szűkül, metodikai eljárásokra korlátozódik és formai alakzatokban jelenik meg. Nem egyszerűen antidemokratikus, hanem demokrácia nélküli viszony (ha ez egyáltalán már viszonynak nevezhető) jön létre a pedagógus és pedagógus, tanár és diák között. Jól tudjuk, hogy ezt a nem kívánatos állapotot csak az óvónők, tanítók, tanárok, népművelők műveltségének emelésével lehet megváltoztatni és megszüntetni. Gyakorta elhangzik, hogy nyíltságra és nyitottságra csak az a pedagógus képes és tud nevelni, aki maga is nyílt és nyitott. Amikor az óvónők, tanítók és tanárok élet- és munkafeltételeinek javítása, fizetésének jelentős emelése, nagyobb állami megbecsülése érdekében emelünk szót, akkor erről (is) beszélünk.

Annyira nyilvánvaló a kölcsönösség a nevelés és a demokrácia léte között, hogy szükségtelen bizonyítani. Három dologról röviden mégis érdemes szólni.

Gyakran találkozunk még napjainkban is (különféle interpretációkban megfogalmazottan) olyan pedagógiai nézettel, mely szerint érlelni kell az embereket a demok-

rációra, mert ezáltal valósulhat meg a kölcsönösség. Ezzel a felfogással vitatkozni kell. Demokráciára nem lehet érelni az embereket, ha azok előzetesen nem rendelkeznek valamennyi feltételével.

A nevelőmunka mindenkori célja — tág értelemben — nem lehet más, mint az emberi minőség kimunkálása, amíg a demokrácia inkább mint küzdelem a minőségért — értelmeződik. A nevelés, vagyis a cserefolyamat egyén és egyén közötti, tehát személyre irányuló, amíg a demokrácia közösségi, társadalmi életben érezteti hatását. A célok egybeesése, illetőleg azonossága azonban a nevelés és a demokrácia elválaszthatatlanságára hívja fel a figyelmet.

Végezetül, a nevelőmunka a demokrácia építőköve, de válhat annak rontójává is. Az egyén számára a személy és személy közötti cserefolyamatok körülményei, történései, hogyanjai, tartalmi etc. gyakorta nemcsak kliséként, modellként szolgálnak a szélesebb társadalmi formációk szintjén zajló jelenségek, események értelmezéséhez, hanem a problémák megoldási módzataiként is. Az ember éppúgy könnyen állítja párhuzamba az őt övező mikrovilágot a tágabb makrovilággal, mint ahogyan számos összefüggés mutatható ki az autokráciára, egyirányúságra épülő nevelés és a feladatok diktatórikus szellemű értelmezése, illetve gyakorlati kivitelezése között is.

Külön bekezdés illetné meg a nevelés és a demokrácia viszonyrendszerének még jegyzetszerű tárgyalásakor is az anyagi-tárgyi feltételeket. Hiszen az önnevelési, szemtől szembeni szinterek, a kiscsoportos formációk és a tágabb társadalmi terek nem csupán nevelési-művelődési helyzetek és helyszínek, de szűkebb és tágabb értelemben egyaránt intézmények is. Az óvodák, iskolák, művelődést szolgáló épületek jó állaga és korszerű felszereltsége legalább annyira lényeges építőkövei a demokráciának, mint az olyan állami szerkezet, amely alkotmányával, törvényeivel biztonságot nyújt, és értelmes munkalehetőségek biztosításával jólétet teremt polgárainak.

A sort lehetne még folytatni. Tudjuk, hogy a nevelés és demokrácia viszonyrendszerének csupán néhány alkotóeleméről szolt jegyzetünk. Meggyőződésünk azonban, hogy azokat az elemeket vettük sorba, melyeket alapvetően szükséges napjaink pedagógiájának és valamennyi nevelőjének újragondolni.

DR. BÓRA FERENC

Kaposvár

Az iskolavezetés új irányvonalai

A pedagógiai paradigmaváltás elemei: „a világ és ezen belül a társadalmi méretekben való gondolkodni tudás, a demokrácia érdemi működéséhez szükséges feltételek megteremtésének ösztönzése, az érdek-, értéktagság deklarálása, az egyén számára az optimális cselekvési tér, az önkibontakoztatás lehetőségeinek biztosítása.” (Szekszárdi Ferencné)

Változik a társadalom, új igények fogalmazódnak meg az alsó és középfokú oktatásban, s az átalakulás az eddigiektől eltérő követelményeket támaszt az iskolákkal szemben. Az *innovációra* törekvés többek között megköveteli a *tartalmi megújulást*. Az átalakulás azonban nem valósulhat meg régi és elavult vezetési stílussal. Tény, hogy az önmagát középpontba állító, „felülről irányító”, univerzálisnak kikiáltott, kockázatot nem vállaló, önálló, az intézmény közösségeinek igényeit csak formálisan figyelembe vevő vezetés ideje múlttá vált.

A *progresszív vezetés* a fordulatok élére áll, s elősegíti az iskola tartalmi metamorfózisát.